

מערך שיעור בנושא פסקת ההתגברות:

שינויי המשטר והסכנה לדמוקרטיה ולשוויון

זוהי גרסה מקוצרת של המערך החינוכי, גרסה זאת מתאימה במיוחד למורים ומחנכים במסגרות הפורמליות. נכתב והופץ בדצמבר 2022.

המגדלור פועל לקידום חינוך אזרחי לדמוקרטיה ליברלית על ידי הכשרות צוותי חינוך בדרגים שונים, פיתוח תוכן ועבודת רישות של מנהלים ומנהלות במערכת החינוך הפורמלית, הבלתי פורמלית ובאקדמיה הישראלית. המגדלור הוא מיזם משותף של אידאה והחלוץ.

מעריך שיעור על פסקת ההתגברות: שינויי המשטר והסכנה לדמוקרטיה ולשוויון

רקע

בנובמבר 2022 קמה בישראל ממשלת חדשה עם ההרכב הימני ביותר מאז הקמת המדינה. מעולם לא קמה ממשלה שהורכבה מנציגים כה רבים של מפעל ההתנחלויות והכהניזם, יחד עם הנהגת שלושת המגזרים - חרדים לאומיים, ש"ס ויהדות התורה.

המֶלֶט שמחבר את לבני הממשלה הוא מתקפה פופוליסטית אנטי-ליברלית כלפי מוסדות שלטון החוק וצמרת כוחות הביטחון, כלפי ציבור אזרחי ישראל הערבים, וכלפי להט"בים ונשים - ולמעשה נגד כל קבוצה שאינה דוגלת בעליונות יהודית לאומנית.

על מנת להחליש את הביקורת ואת ניסיונות ההתנגדות שיקומו כנגד הממשלה החדשה, מבקשות מפלגות הימין לחולל שינוי משטרי עמוק והדרגתי בסדרי השלטון והממשל הישראליים, במטרה לחסל את האוניברסליות של החוק, להחליש את מנגנוני הגנת המיעוטים, ולפורר עוד יותר את השירותים הציבוריים האוניברסליים. זאת, יחד עם דה-לגיטימציה לכל ביקורת מצד קבוצות מאורגנות ואנשים פרטיים שתומכים בשוויון בפני החוק, במדיניות רווחה אוניברסלית, בזכויות נשים ולהט"ב, ובשוויון ובשותפות אזרחית יהודית-ערבית.

תנועת המלקחיים של השינוי המשטרי ופעולת הדה-לגיטימציה נפגשות במכשיר האנטי-דמוקרטי המכונה 'פסקת ההתגברות', שנועד לעקר את המנגנון הכמעט יחידי שמאפשר הגנה על זכויות אדם ואזרח.

במעריך הקרוב נעסוק בתחילה בפסקת ההתגברות, לאחר מכן נפגוש את הנפגעים הפוטנציאליים של הממשלה הדורסנית החדשה, ולסיכום נדון בשאלה, מדוע התשובה לפופוליזם המגזרי איננה רק שמירה על בג"צ, אלא גם ובעיקר חזרה ליסודות הדמוקרטיה הישראלית המשמרת איזונים ובלמים בין הרשויות.

מטרות

1. לחדד את האיום של פסקת ההתגברות על הדמוקרטיה הישראלית.
2. להצביע על הקבוצות שנמצאות בסיכון גבוה ממהלך זה.
3. לחשוף את התלמידים לעובדות על בג"צ מעבר לכל האמירות הנזרקות ולעזור להם לגבש עמדה על הסוגיה.

טבלת תוכן עניינים

חלק במערך	כותרת	משך זמן	תוכן	עזרים
חלק א' - פסקת ההתגברות והגדרת הבעיה	שמש אסוציאציות	5 דק'	שואלים מה האסוציאציה ל'פסקת ההתגברות'	לוח\פלקט גדול, טושים
	יישור קו מושגי	5 דק'	מהן שלוש הרשויות	לוח\פלקט גדול, טושים, או שקף 1 במצגת הנלווית, מחשב, מקרן
	סכנת עריצות הרוב	10 דק'	דיון עקרוני על מהות הדמוקרטיה: שלטון מרוסן של הרוב	ציטוטי דה-טוקוויל בשקף 2 במצגת הנלווית או על הלוח, מחשב, מקרן
	סרטונים על פסקת ההתגברות	10 דק'	הסבר ברמות משתנות על המושג, גם בהיבטים חוקתיים וגם בהיבטים פוליטיים רחבים	מחשב, מקרן, רמקולים
חלק ב' - הנפגעים מפסקת ההתגברות והממשלה החדשה	הנפגעים הפוטנציאליים מהחלשת בג"צ	15 דק'	היכרות עם החוקים שבג"צ פסל כדי ללמוד על ההגנה שהוא מעניק למיעוטים	כרטיסיות עם תעודת זהות, כרטיסיות עם חוק שנפסל
חלק ג' - המרוויחים.ות מבג"צ וסיכום	הכרות עם "לא נבחרות-לא בוחרות" של נשים חרדיות	15 דק'	הכרות עם התנועה והתערבות בג"צ ודיון מסכם על סולידריות ועקרון השוויון כבסיס לחברה דמוקרטית	מחשב, מקרן, רמקולים.

ציטוט

פרופ' סוזי נבות, גלובס | 5.12.2022

"פסקת ההתגברות תאפשר לכנסת, ברוב של 61, להעביר כל חוק שתרצה. כן, גם חוקים המנוגדים לחוקי היסוד, הפוגעים בזכויות של כולנו כמו עקרון השוויון, חופש ההפגנה ועוד... נשמע "דמוקרטי", נכון? אבל דמוקרטיה היא לא רק שלטון הרוב. היא גם הגנה אפקטיבית על זכויות האדם. אם הרוב רוצה לפגוע קשות במיעוט, מה נגיד אז? צריך לזכור: העם הוא הריבון. כל העם. כל החלקים של העם. בדמוקרטיה ייצוגית, הם מיוצג בכנסת, באמצעות 120 חברי כנסת".

חלק א': פסקת ההתגברות והגדרת הבעיה

בהתאם לקהל היעד ולזמן המתוכנן, יש לתאר את המהלך שאנחנו עומדים לעבור.

פתיחה

הסבר למורה או למחנכ.ת:

בשביל להתחיל, ננסה להבין מה הקבוצה יודעת על המושג 'פסקת ההתגברות'.

שואלים, מהי פסקת ההתגברות; כותבים את התשובות ב'שמש' אסוציאציות'.

שמש
אסוציאציות
(5 דק')

שאלות למחשבה / דיון:

מי מתגבר על מי בעצם? למה צריך להתגבר? באילו מצבים אתם חושבים שיש צורך לבית המשפט להגביל או להתגבר על חוק שהכנסת חוקקה? באילו מצבים אתם חושבים שהכנסת תרצה להתגבר על פסקה של בג"צ?

3 הרשויות:

מציירים על הלוח משולש (או משתמשים בשקף 1 במצגת עזר) ורושמים בכל קודקוד רשות אחרת - בית המשפט העליון, הכנסת, הממשלה.

שלוש
רשויות
(5 דק')

שאלות למחשבה / דיון:

מה הרשות שהכי מייצגת לפי דעתכם את המהות הדמוקרטית? מהי בכלל המהות הדמוקרטית? איזו עוד רשויות קיימות מעבר למשולש הזה (למשל, יש הטוענים שהרשות הרביעית היא התקשורת). בסדנה למחנכים ניתן לשאול, מה התפקיד של החינוך בתוך דמוקרטיה.

סכנת עריצות הרוב:

מציגים (שקף 2 במצגת עזר) או כותבים על הלוח את הציטוט הבא מתוך ספרו של אלכסיס דה-טוקוויל, הדמוקרטיה באמריקה, מן הספרים החשובים בתולדות המחשבה המדינית המודרנית. דה-טוקוויל מזהיר בו מפני סכנת עריצות הרוב:

עריצות הרוב
(10 דק')

נטייתן הטבעית של דמוקרטיות היא לרכז את כל הכוח החברתי בידי הגוף המחוקק. הואיל וגוף זה הוא כוח הנובע באורח הישיר ביותר מן העם, הרי הוא גם נוטל חלק רב ביותר בעוצמתו הכל יכולה של העם. ניכרת בו אפוא מגמה קבועה להשיג שליטת יחיד על כל הסמכויות. ריכוז זה של סמכויות מזיק מאוד למינהל תקין ומשמש יסוד לעריצותו של הרוב. מחוקקי המדינות החברות נכנעו לעתים קרובות לנטיות הדמוקרטיות הללו; מחוקקיו של האיחוד התנגדו להן תדיר ובאומץ רוח. (עמ' 158)

אחד הגורמים המסייעים יותר מכל השאר לשמירת קיומה של הרפובליקה הדמוקרטית (...) הוא מבנה הרשות השופטת. הראיתי איך בתי המשפט משמשים לריסון סטיותיה של דמוקרטיה, ואיך הם בולמים ומנחים את דחפי הרוב אם כי לעולם אינם מצליחים להפסיק את פעילותו. (עמ' 302)

שאלות לדיון:

- מתי הרוב הופך לעריץ וזקוק לריסון?
- אל מה טוקוויל מתכוון באומרו שבתי משפט מרסנים את הרוב, אבל לא מפסיקים את פעילותו?

צפייה בסרטון (15 דק')

בעמוד מס. 8 (עזר מס. 1) תמצאו מספר אפשרויות לסרטונים המציפים דיונים בהקשרים שונים על פסקת ההתגברות. מומלץ לבחור לפי רמת הקבוצה:

1. סרטון כללי: רוב קטן יכול להתגבר על בג"צ + פגיעה בזכויות אזרחיות יסודיות.
2. סרטון שעוסק באיום על הדמוקרטיה.
3. סרטון על החריגות של פסקת ההתגברות ביחס לקיים בעולם.
4. סרטון של ברוך קרא עם השוואה בינלאומית וחיבור לשחיתות השלטונית.

צופים יחד, ולאחר מכן מקיימים דיון קצר:

שאלות לדיון:

- מה ההבדל בין שלטון העם לשלטון הרוב?
- מה הבעייתיות בכך שהרוב קובע?
- למה חשוב להגן על עצמאותו של בית המשפט העליון?
- למה לדעתכם פסקת ההתגברות חשובה כל כך למפלגות הימין?

הסבר למורה או למחנכ.ת:

מומלץ לקרוא מראש את נייר העמדה הקצר של עמיר פוקס, ואת ההסבר שלו על הפרדת הרשויות, בשביל להיות מסוגלים לענות על שאלות בהרחבה.

המסר החשוב כאן הוא שפסקת ההתגברות ורעיונות העליונות היהודית מבקשים לבסס תפיסה גזענית של דמוקרטיה ליהודים בלבד, כשאינן לגיטימציה לנציגים ערבים להיות חלק מהרוב.

חלק ב': מי הראשונים להפגע

הסבר למחנכת:

בחלק זה שלושה חלקים, 1,2,3. חלקים 1 ו-3 מעוררים יותר רגש, חלק 2 יותר שכלתני. מומלץ לבחור את החלקים בהתאמה לקבוצה.

בחלק הקרוב המשתתפים יכירו חלק מהחוקים שבג"צ פסל ובעיקר את האנשים והקבוצות שזכו להגנה בזכות התערבות בג"צ.

- משימה - 5 דקות:**
- מחלקים את הקבוצה ל-10 (זוגות או שלישיות בהתאם לגודל)
 - כל קבוצה מקבלת חוק (עמ' 10-11, עזר מס. 3) עם הסבר קצר על ההתערבות של בג"צ ותעודת זהות ריקה (עמ' 9, עזר מס. 2).
 - המשימה בקבוצות: עליכם לקרוא על החוק שנפסל ולמלא את תעודת הזהות (נדרש דמיון, מי האדם שזכה להגנה).

האנשים שמאחורי כסילות בג"צ (20 דקות)

נשחק "אטומים" - מבקשים מכל המשתתפים לעמוד. עכשיו עליכם להתחלק לפי הקטגוריות שאני נותנת לכם:

a. תתחלקו לפי מגדר: כל מי שבתעודת הזהות מופיע גבר/אישה - הגברים עומדים בצד הימני והנשים בצד השמאלי.

b. תסתדרו לפי מצב סוציו-אקונומי: כל מי שבתעודת הזהות כתב עני שיעמוד משמאל, מעמד בינוני באמצע ועשיר מימין.

c. תסתדרו לפי גיל עכשיו, כלומר תעמדו בארבע פינות שונות בחדר עם אנשים שגם כתוב להם בתעודת הזהות - ילד, צעיר, מבוגר, זקן.

שאלה לסיכום:

מה אפשר לומר על הנפגעים או המרוויחים מהפסיקות של בג"צ? האם יש להם מחנה משותף? במה הם דומים או שונים לכם? זה יכול להיות מישהו פה מהקבוצה? מה עוד תוכלו לספר לנו על הנפגעים או המרוויחים מהפסיקות של בג"צ? האם אתם חושבים שהכנסת צריכה "להתגבר" על פסילת החוקים האלו?

קישור לכתבה

אילו חוקים פסל בג"צ? | 14.11.22 | Ynet

בשנות ה-90 החל בג"צ לבטל חוקים וסעיפי חוק שחוקקה הכנסת, אך מאז ביטל מתוך אלפים רק 22. זו רשימת החוקים שבוטלו.

חלק ג': המרוויחים.ות מבג"צ וקריאה לסולידריות ושוויון

החשש מהיחלשות של בג"צ עשויה לפגוע במשמעות הכללית של בג"צ לא רק בהקשר של פסילת חוקים. סרטון קצר על הפגיעה הפוטנציאלית של בג"צ בנשים. אחת הדוגמאות המעניינות של המשמעות של בג"צ:

המרוויחים.ות מבג"צ (10 דקות)

כתבה

על משמר הכנסת | 31.7.2018

בג"ץ הורה לבטל סעיף האוסר על התמודדות נשים לרשימה החרדית, אגודת ישראל.

למיטיבי לכת: הילה לפקוביץ מנהלת פרויקטים בנבחרות בנושא בג"צ.

בסיסי: לא נבחרות - לא בוחרות. מחאת הנשים החרדיות.

למורה ולמחנכת: מוזמנת לקרוא עוד על "נבחרות".

שאלות לדיון מסכם:

1. מה אתם חושבים על המהלך הזה?
2. איזה שינויים זה יכול לחולל בחברה הישראלית אם גם נשים חרדיות יהיו נציגות ציבור?
3. מה דעתכם על ההתערבות של בג"צ? כיצד יכולה להתקיים חברה דמוקרטית ללא שוויון?

מסר לסיכום

אנו עדים לשיסוע הולך וגובר של החברה הישראלית ולניסיונות לפגוע בעקרון השוויון שהוא הבסיס לחברה דמוקרטית. מלכתחילה קיים איזון בין הרשויות השונות דמוקרטיה הישראלית ופסקת ההתגברות ללא חוקה או יצירת מנגנונים מאזנים אחרים, עשויה לפגוע בנושאות בקבוצות גדולה ורבות בחברה הישראלית ובעקרונות היסוד של כל דמוקרטיה. אנו עדים להרבה אמירות שקריות על בג"צ ובמערך הזה נחשפנו לעובדות פשוטות כגון מידת המעורבות וההתערבות של בג"צ בחקיקה או האנשים מאחורי החוקים שבג"צ התערב בהם.

עזר מס 1: חלק א' - צפייה בסרטון ודיון - סרטונים לבחירה

1. מהי פסקת ההתגברות, ולמה היא מסוכנת לחברה בישראל?

מסרים נלווים לסרטון:

- הפסקה מאפשרת לרוב קטן בכנסת להתגבר על ההגנה שמעניק בית המשפט העליון לקבוצות מיעוט
- הרעיון מהווה איום על זכויות אזרחיות יסודיות: חופש הביטוי, הזכות לפרטיות, זכות ההתארגנות, חופש התנועה, הזכות לבחור ולהיבחר, ועוד.

2. למה פסקת ההתגברות מאיימת על הדמוקרטיה?

מסרים נלווים לסרטון:

- בדמוקרטיה הרוב קובע, אבל המיעוט מוגן.
- האיזון העדין בין לגיטימציה לבחירת הרוב, ובין הגנה על המיעוט ושמירת האוניברסליות, הוא מה שמבדיל בין משטרים סמכותניים כמו באיראן או בסין, ובין דמוקרטיות ליברליות.
- אחד המדדים המרכזיים לעוצמתה של דמוקרטיה הוא ההגנה שלה על מיעוטים.

3. למה פסקת ההתגברות היא מכשיר יוצא דופן לעומת העולם?

מסרים נלווים לסרטון:

- אין עוד מדינות שיש בהן פסקת התגברות כמו שמתוכננת בישראל. בקנדה, שבה יש מנגנון ברוח דומה, קיימת חוקה מסודרת שמגינה בחוק על זכויות המיעוט.
- בישראל אין מנגנונים נוספים מלבד בית המשפט, שתפקידם לבלום מדיניות שפוגעת בזכויות המיעוט.

4. השוואה בינלאומית לשינוי שיטת הממשל בישראל

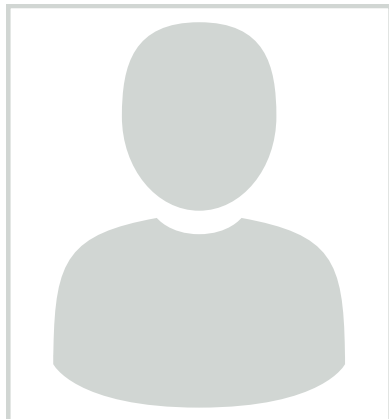
מסרים נלווים לסרטון:

- הרפורמה במערכת המשפטית בפולין נועדה להחליש אותה ואת ההגנה על המיעוטים וזכויות האזרח שם.
- פסקת ההתגברות היא חלק מרפורמה כוללת שמתכנן הימין הלאומני במערכת המשפט ושלטון החוק.
- החלשת בג"צ תוביל לשחיקת ההגנה נגד אפליה, לגידול בנורמות שלטוניות מושחתות.

עזר מס 2: ת"ז עבור פסילות בג"צ והאנשים מאחורי הפסילות

תעודת זהות של המרוויח.ה מהפסיקה של בג"צ

שם:

מין:

גיל: ילד, צעיר, מבוגר, זקן

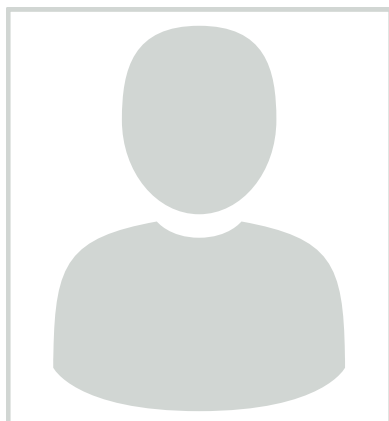
מקום מגורים: מרכז, צפון, דרום

מצב סוציו-אקונומי: עני, מעמד בינוני, עשיר

מאפיינים נוספים:

מכירה משהו.י שדומה לו.ה?

תעודת זהות של המרוויח.ה מהפסיקה של בג"צ

שם:

מין:

גיל: ילד, צעיר, מבוגר, זקן

מקום מגורים: מרכז, צפון, דרום

מצב סוציו-אקונומי: עני, מעמד בינוני, עשיר

מאפיינים נוספים:

מכירה משהו.י שדומה לו.ה?

חוק הפונדקאות (2021)

בג"ץ קבע כי תוך חצי שנה יבוטלו ההגדרות הקבועות בחוק, שהתיר פונדקאות לנשים יחידניות אך לא לגברים יחידנים ולזוגות חד מיניים.

חוק ההסדרה (2020)

בית המשפט קבע כי החוק מ-2017, שנועד להנשיר בדיעבד בנייה בלתי חוקית בהתיישבות ביהודה ושומרון שנעשתה על קרקע פרטית פלסטינית - אינו חוקתי. מדובר בחוק שהיה אמור "להסדיר" בדיעבד את מעמדם של כ-2,000 בתים בהתנחלויות. בג"ץ נימק זאת בכך שהחוק פוגע באופן בלתי מידתי בקניין, בשוויון ובכבוד של התושבים הפלסטינים. אף שבית המשפט אישר ש"התכלית האנושית" בחוק היא ראויה, הוא הוסיף כי הפגיעה בקניין, בשוויון ובכבוד היא פגיעה קשה ביותר. החוק לא עומד במבחן המידתיות משום שהיו אמצעים מידתיים יותר שהיו משיגים את התכלית, תוך פגיעה פחותה בזכויות.

חוק מס דירה שלישית (2017)

עם אישור תקציב המדינה וחוק ההסדרים הוגשה עתירה לבג"ץ נגד אופן החקיקה ומהות החוק. לאחר שקיבל את העמדה שלפיה "נפל פגם מהותי" בהליך החקיקה, בג"ץ פסל את החוק שנועד להטיל מס על דירה שלישית. השופטים קבעו כי יש להחזיר את הדיון לוועדת הכספים של הכנסת, אולם החוק לא נחקק מחדש. נשיאת בית המשפט העליון דאז, השופטת מרים נאור, קבעה כי "במקרה שלפנינו נחצו כל הקווים האדומים".

שוויון בנטל - חוק הגיוס (2017)

עתירה טענה כי הסדר הגיוס של תלמידי הישיבות ש"תורתם אומנותם" פוגע קשות בשוויון, ובאופן המקיים פגיעה בזכות החוקתית בכבוד האדם. שופטי בג"ץ קבעו כי ההסדר בלתי מידתי ובלתי חוקתי, ודינו להתבטל.

איסור שלילת הבטחת הכנסה מאדם שמחזיק ברכב (2012)

נפסל סעיף בחוק הביטוח הלאומי השולל גמלת הבטחת הכנסה מאדם המחזיק או משתמש ברכב.

מלגת לימודים לאברכים בלבד (2014)

בג"ץ קבע כי תשלום מלגת הלימודים לאברכים לחמש שנים פוגע בשוויון, אינו משרת את תכלית המטרה ואינו עומד במבחני המידתיות. ארבע שנים קודם לכן, ב-2010, בג"ץ קבע כי סעיף בחוק התקציבים שהעניק הבטחת הכנסה לאברכים פוגע פגיעה שאינה מידתית בעיקרון השוויון, שכן התקציב מתקצב אך ורק ישיבות.

ביטול סעיפי חוקים שנגעו לכליאת מבקשי מקלט (2013)

ב-2013 בג"ץ ביטל את ההסדר שנקבע בחוק למניעת הסתננות, שאפשר החזקה במשמורת של מסתננים חסרי מעמד בישראל לתקופה של שלוש שנים. ב-2014 בג"ץ ביטל שוב תיקון לחוק שקבע משמורת לשנה, וב-2015 העליון קבע כי תקופה של 20 חודשים ב"מרכז השהייה למסתננים" היא בלתי מידתית, ובג"ץ שחרר לאלתר את כל מי ששהה במתקן "חולות" במשך יותר משנה - ואלה היו רוב השהים. ב-2020 בג"ץ קבע כי החוק המחייב לנכות 20% משכרם של המסתננים, לשם יצירת פקדון על ידי המדינה ולשם עידוד יציאתם מהארץ, אינו חוקתי.

איסור הפרטת בתי הסוהר (2005)

בג"ץ נעתר לעתירה נגד בתי הסוהר וביטל הקמת בית סוהר (במתכונת פיילוט) שיופעל וינוהל על ידי תאגיד פרטי ולא על ידי המדינה. הוא נימק זאת בשל הפגיעה הבלתי מידתית בכבודם ובחירותם של אסירים.

הגדלת פיצויים למפוני ההתנתקות (2005)

חוק יישום תוכנית ההתנתקות הגביל את זכות המפונים לפיצוי. בג"ץ קבע כי גם מפונים צעירים שגילם פחות מ-21 זכאים למענק אישי, וקבע כי יש לבצע שינויים נוספים בחוק.

מעצר צבאי (1994)

בג"ץ קבע כי הוראה בחוק השיפוט הצבאי, שהתירה מעצר של חייל למשך ארבעה ימים בטרם הבאתו בפני שופט, פוגעת בזכות לחירות המעוגנת בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו, וביטלה אותו.